

Sprejeto na 69. seji SSSI, 17. 6. 2004

VZGOJNI PROGRAM

Besedilo ni lektorirano, redakcija dokumenta še ni opravljena

Člani delovne skupine:
Dr. Ivan Škoflek, predsednik
Marija Selšek
Franci Ravnikar
Sanja Brezničar
Anton Krajnčan

Maj 2004

KAZALO

1. UVOD

2. OTROCI IN MLADOSTNIKI S ČUSTVENIMI IN VEDENJSKIMI TEŽAVAMI

2.1. Temeljna izhodišča za pojmovanje čustvenih in vedenjskih težav

3. USMERJANJE V VZGOJNI PROGRAM

4. CILJI VZGOJNEGA PROGRAMA

4.1. Preventivno varstveni in zdravstveni cilji

4.2. Učno-vzgojni cilji

4.3. Kompenzacijski cilji

4.4. Osebnostno in socialno integracijski cilji

5. NAČELA

5.1 Načelo timskega dela

5.2 Načelo individualizacije

5.3 Načelo pozitivne vzgojne usmerjenosti

5.4 Načelo aktivne vloge in soodgovornosti otroka ali mladostnika v procesu lastnega razvoja

5.5 Načelo kompenzacije razvojnih zaostankov in vrzeli

5.6 Načelo kontinuiranega vzgojno-izobraževalnega procesa

5.7 Načelo sodelovanja z družino

5.8 Načelo inkluzije, integracije in normalizacije

6. POGOJI IN DEJAVNOSTI ZA URESNIČEVANJE VZGOJNEGA PROGRAMA

6.1. Zagotavljanje pozitivne socialne klime

6.2. Navajanje na kulturo bivanja

6.3. Skrb za otrokov ali mladostnikov celostni kognitivni razvoj

6.4. Pogoji in dejavnosti moralno-etičnega, estetskega in splošno kulturnega pomena

6.5. Vzdrževanje in razvijanje otrokovih ali mladostnikovih stikov izven vzgojne ustanove

6.6. Dejavnosti, namenjene kompenzaciji otrokovih ali mladostnikovih razvojnih zaostankov in vrzeli

6.7. Dejavnosti za otrokovo ali mladostnikovo osebnostno in socialno integracijo (reintegracijo)

7. VRSTE VZGOJNIH PROGRAMOV

- 7.1 Vzgojno-preventivni programi**
- 7.2 Kompenzacijski postopki/programi**
  - 7.2.1. Postopki za kompenzacijo šolskega znanja**
  - 7.2.2. Postopki kompenzacije zaostankov in vrzeli v socialnem razvoju**
  - 7.2.3. Pomoč otroku ali mladostniku z zaostanki in posebnostmi v čustvenem razvoju**
- 7.3. Osebnostno in socialno-integracijski programi**
- 7.4. Korekcijski programi (zdravstveni ukrepi)**

8. ZNANJA, KI JIH MORAJO IMETI IZVAJALCI PROGRAMA

1. UVOD

Vzgojni program vsebuje strokovno in znanstveno utemeljena izhodišča, smernice, metode in oblike za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti (v nadaljnjem besedilu otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami), ki

- ◆ obiskujejo izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo in ki se jim nudi strokovna pomoč tudi v obliki vzgojno-preventivnih, kompenzacijskih, osebno in socialno integrativnih ter kurativnih (terapevtskih) programov,
- ◆ ter za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami, pri katerih je zaradi težav ogrožen njihov zdrav razvoj oziroma ogrožajo svojo okolico v tolikšni meri, da potrebujejo vzgojo v zavodu (14. člen Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, Ur.l. RS, 54/2000, v nadaljnjem besedilu Zakon o usmerjanju). Vzgojo v zavodu v RS izvajajo mladinski domovi, stanovanjske skupine, zavodi za vzgojo in izobraževanje (vzgojni zavodi), produkcijska šola in prevzgojni dom (v nadaljnjem besedilu vzgojne ustanove).

Vzgojne ustanove ustanavlja država in so namenjene otrokom in mladostnikom z vedenjskimi in čustvenimi težavami, ki nimajo ustreznega družinskega varstva, oskrbe in vzgoje za obravnavanje teh težav.

Vzgojni program je namenjen tudi zasebnim šolam, zasebnim stanovanjskim skupinam (strokovnim družinam, mladinskim stanovanjem) in zasebnim zavodom za vzgojo in izobraževanje otrok s čustvenimi in vedenjskimi težavami (v nadaljnjem besedilu zasebne vzgojne ustanove), v ustreznih segmentih pa tudi individualni vzgoji in izobraževanju na domu (17.,18. in 19.člen Zakona o usmerjanju).

Vzgojni program za vzgojne ustanove, ki opredeljuje nego, oskrbo, varstvo, vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami, je sinteza domačih in tujih strokovnih in praktičnih spoznanj na področju izvendružinske vzgoje.

Temelji na socialno-pedagoških, psiholoških, socioloških, medicinskih in pravnih spoznanjih.

Skupno vsem vzgojnim ustanovam je varstvo, nega, oskrba, vzgoja in skrb za izobraževanje otrok in mladostnikov z vedenjskimi in čustvenimi težavami. Glede na starost populacije ter vrsto in stopnjo čustvenih in vedenjskih težav otrok in mladostnikov obstajajo med vzgojnimi ustanovami razlike predvsem v organizaciji življenja in dela, teoretičnih izhodiščih in konceptih dela. Cilji dejavnosti vzgojnih ustanov pa so podobni. Temelj podobnosti je individualizacija, ki je osnovno načelo pri obravnavi vseh otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami.

Vzgojno-izobraževalni zavodi, še bolj pa novejša organizacijske oblike dela, kot so stanovanjske skupine, mladinska stanovanja, strokovne družine itd. skušajo preseči klasično tretmajsko paradigmo.

Namesto obravnavanja posameznika znotraj diagnostičnih kategorij stopa v ospredje vodenje mladostnika v smeri sprejemanja odgovornosti za lastno življenje in preživetje. Mladostnik je dejavnik in subjekt načrtovanja, odločanja in delovanja. Socializacija naj bi povečevala mladostnikovo kompetentnost pri izbiri tistih življenjskih možnosti, življenjskega stila, vrednostnega in normativnega sistema, ki ga bo čimbolj obdržala v t.i. glavnem toku družbe.

Vzgojne ustanove v Sloveniji se med seboj razlikujejo:

- ◆ po starosti populacije, in sicer so nekatere namenjene le šoloobveznim otrokom, druge mladostnikom po zaključeni šolski obveznosti, tretje sprejemajo oboje,
- ◆ po spolu, nekatere sprejemajo le fante, druge fante in dekleta,
- ◆ po organiziranosti izobraževanja, nekatere imajo interno izobraževanje, drugod otroci in mladostniki obiskujejo šole v okolju, kjer je ustanova,
- ◆ glede na organiziranost življenja, nekatere imajo vzgojne skupine, druge stanovanjske skupine, tretje imenujejo skupino otrok in mladostnikov družina,

- ◆ in po tem, kdo namešča otroke in mladostnike, v nekatere vzgojne ustanove nameščajo otroke in mladostnike le centri za socialno delo, v druge centri za socialno delo in sodišča, v prevzgojni dom pa le sodišča.
- ◆ O vključitvi v nekatere programe pa se v okviru zakonsko določenih postopkov prešolanja otrok in mladostnikov ter ob vednosti in sodelovanju pristojnih centrov za socialno delo dogovorijo starši neposredno z izvajalci.

Vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami je odgovorna družbena naloga učiteljev, poklicnih vzgojiteljev in drugih strokovnih delavcev, saj prevzema nase odgovornost za celovit osebni razvoj otrok in mladostnikov, predvsem pa poskuša nadoknaditi razvojne primanjkljaje in vrzeli, ki so nastali v predhodnih razvojnih obdobjih.

Vzgojni program je namenjen:

- ◆ Ravnateljem oziroma direktorjem vzgojnih ustanov,
- ◆ pedagoškim in drugim vodjem,
- ◆ vzgojiteljem,
- ◆ učiteljem in
- ◆ svetovalnim delavcem otrok s čustvenimi in vedenjskimi težavami,
- ◆ svetovalnim in nadzornim službam Zavoda RS za šolstvo in Ministrstva za šolstvo, znanost in šport, Ministrstva za delo, dom in družino, Ministrstva za pravosodje in Ministrstva za zdravje kot vpogled v stanje razvoja prakse in stroke,
- ◆ drugim, za oskrbo, varstvo, vzgojo in izobraževanje odgovornim družbeno-političnim in državnim organom,
- ◆ staršem in zainteresirani javnosti, da bi bolje razumeli problematiko otrok in mladostnikov z vedenjskimi in čustvenimi težavami ter stroko in strokovnjake, ki se poklicno posvečajo reševanju te problematike.

2. OTROCI IN MLADOSTNIKI S ČUSTVENIMI IN VEDENJSKIMI TEŽAVAMI

Opređeljevanje in diagnosticiranje čustvenih in vedenjskih težav je kompleksna naloga. Odgovoriti je potrebno na številna vprašanja posameznih strok, npr. sociologije, pedagogike, psihologije, medicine, prava itd. Vprašanja, kaj je normalno, kaj je ogrožajoče, kaj je družbeno sprejemljivo, kakšno naj bo razmerje med pravicami in dolžnostmi itd., se v prvi vrsti dotikajo vrednot človeške družbe, zato lahko trdimo, da je čustvene in vedenjske težave mogoče opredeliti le znotraj socialno-kulturnega konteksta in izven tega konteksta ne obstajajo.

Pri opredeljevanju otrok in mladostnikov z vedenjskimi in čustvenimi težavami se opiramo na avtorje, ki so uspešno združili spoznanja sociološke, pedagoške, socialno-pedagoške in psihiatrične stroke in oblikovali teoretične modele za razumevanje etiologije in prepoznavanje simptomatike čustvenih in vedenjskih težav.

2.1. TEMELJNA IZHODIŠČA ZA POJMOVANJE ČUSTVENIH IN VEDENJSKIH TEŽAV

Pri nastanku vedenjskih in čustvenih težav je ključna primarna socializacija, ki poteka v družini. Primarna socializacija se nanaša na to, kako so starši zadovoljevali otrokove temeljne razvojne potrebe in do kolikšne mere so bili sposobni usmerjati otroka, da se nauči na družbeno sprejemljiv način zadovoljevati svoje potrebe in želje.

Cilj vzgoje je usposabljanje otroka za samostojno življenje v človeški družbi. Starši morajo otroku postavljati cilje, usklajene z otrokovimi razvojnimi sposobnostmi in vzpodbujati in nagrajevati doseganje ali omejevati nedoseganje ciljev sorazmerno s pomembnostjo ciljev. Če je razmerje med postavljanjem ciljev, nagrajevanjem in kaznovanjem uravnoteženo in usklajeno z razvojnimi zmožnostmi otroka, odnosi v družini pa takšni, da omogočajo tudi pozitivno identifikacijo, je pričakovati, da se bo otrok primerno socializiral.

V teoriji in praksi poznamo naslednje najbolj pogoste neustrezne vzgojne stile:

- ♦ Zanemarjanje: starši ne postavljajo ciljev in ne nagrajujejo, občasno le kaznujejo.

- ◆ Zlorabljanje, maltretiranje: starši ne postavljajo ciljev ali postavljajo cilje, ki so za otrokovo razvojno obdobje nedosegljivi, ne nagrajujejo, pogosto in grobo kaznujejo.
- ◆ Razvajanje: starši ne postavljajo ciljev in ne kaznujejo, nagrade pa so previsoke in prepogoste.
- ◆ Pretirano socializiranje: starši postavljajo visoke cilje in kaznujejo, malo pa nagrajujejo.
- ◆ Prezaščitna vzgoja: starši postavljajo nizke cilje in pričakovanja, neizpolnjevanja zahtev ne sankcionirajo oziroma ne kaznujejo, ampak otroka običajno le (po)hvalijo.

Strokovna pomoč otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami oziroma vzgoja v vzgojnih ustanovah zahteva poleg prepoznavanja mladostnikovih osebnostnih lastnosti v najširšem smislu tudi prepoznavanje vzgojnega stila, ki ga je bil deležen v otroštvu in vzpostavljanje ustreznega razmerja med postavljanjem ciljev, nagrajevanjem in kaznovanjem. To je v teoriji in praksi utemeljeno izhodišče za uspešno strokovno pomoč oziroma vzgojno-izobraževalne postopke, s katerimi je mogoče vsaj do določene mere nadomestiti vzgojne primanjkljaje in vrzeli zgodnjega otroštva.

3. USMERJANJE V VZGOJNI PROGRAM ALI ODDAJA V ZAVOD ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE (VZGOJNO USTANOVO)

Otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami se v skladu z Zakonom o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami **usmerjajo**

- ◆ **v vzgojno-izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem** in dodatno strokovno pomočjo. Strokovna pomoč se jim lahko nudi tudi v obliki vzgojno-preventivnih, kompenzacijskih, osebnostno in socialno integrativnih ter kurativnih (terapevtskih) programov, ki so sestavni del vzgojnega programa.

- ◆ Otroci s čustvenimi in vedenjskimi težavami, pri katerih je zaradi motenj ogrožen njihov zdrav razvoj, oziroma ogrožajo okolico v tolikšni meri, da potrebujejo vzgojo v zavodu, se **oddajo v zavod za vzgojo in izobraževanje** otrok s posebnimi potrebami.

O oddaji otroka v zavod odloči pristojni center za socialno delo v skladu z zakonom, ki ureja področje zakonske zveze in družinskih razmerij.

Center za socialno delo izda odločbo iz prejšnjega odstavka v soglasju s pristojno šolsko upravo.

Pristojni center za socialno delo napoti otroka ali mladostnika v vzgojno ustanovo na podlagi Zakona o socialnem varstvu in v skladu z določili Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih.

Podlaga za oddajo otroka v zavod je strokovno mnenje komisije za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami.

Postopek usmerjanja se uvede na zahtevo staršev, zahtevo pa lahko dajo tudi vrtci, šole, zdravstveni, socialni in drugi zavodi po predhodni seznanitvi staršev.

Vzgojni ukrep oddaje v vzgojni zavod izreče sodišče mladoletniku, glede katerega je treba poskrbeti za njegovo vzgojo in prevzgojo pod stalnim vodstvom in nadzorstvom strokovnih vzgojiteljev.

Vzgojni ukrep oddaje v vzgojni zavod se lahko izvaja tudi v stanovanjskih skupinah, ki jih organizirajo vzgojni zavodi, ali z dnevnim bivanjem mladoletnikov v vzgojnem zavodu oziroma vzgojni ustanovi.

- ◆ **Vzgojni ukrep oddaje v prevzgojni dom** izreče sodišče, če so mladoletniku potrebni učinkovitejši prevzgojni ukrepi.

Pri odločanju o tem, ali naj izreče ta ukrep, upošteva sodišče zlasti naravo in težo storjenega kaznivega dejanja ter okoliščino, ali so bili mladoletniku že prej izrečeni vzgojni ukrepi in kazni.

4. CILJI VZGOJNEGA PROGRAMA

Pri izvajanju vzgojnega programa otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami v vzgojnih ustanovah veljajo **splošni vzgojno-izobraževalni cilji**, in sicer v obsegu in na način, ki jih je ob upoštevanju razvojnih primanjkljajev in vrzeli mogoče uresničevati. **Glavni cilj** vzgojnega programa je ponovna uspešna vključitev otroka ali mladostnika s čustvenimi in vedenjskimi težavami v običajno življenjsko sredino, **za uresničevanje glavnega cilja** pa pri izvajanju vzgojnega programa sledimo naslednje cilje:

- ◆ Preventivni socialno-varstveni in zdravstveni cilji,
- ◆ Učno-vzgojni cilji (zagotavljanje šolske uspešnosti in celovite vzgoje),
- ◆ kompenzacijski cilji (nadoknadenje zamujenega, nadomestitev manjkajočega v razvoju otroka oziroma mladostnika),
- ◆ osebno in socialno integrativni cilji (spreminjanje/odpravljanje socialno nesprejemljivih navad, odnosov, vedenj, razbremenjevanje občutkov manjvrednosti, razvijanje zdravega samozaupanja, postopno vključevanje v običajno življenjsko okolje, usposobitev za družbeno sprejemljiv način življenja in delovanja itd.)

4.1. Preventivni socialno-varstveni in zdravstveni cilji

Pretežna večina otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami je bila v svojem preteklem življenju izpostavljena številnim razvojno neugodnim in ogrožajočim dejavnikom, kot so: družinski nesporazumi, prepiri, fizično ter psihično trpinčenje in zloraba, vzgojno in čustveno zanemarjanje, nesutrezno posvečanje otroku v primerih obolenj, bolezni, čustvenih stisk in pdb. Našteto lahko zapusti v

otrokovem bio-psiho-socialnem razvoju številne razvojno neugodne posledice, kot so: psihosomatske težave, anksioznost, apatičnost, depresivnost, šibko telesno in zdravstveno stanje, posledice neustrezne zdravstvene oskrbe in nege v primerih otroških bolezni, poškodb in pdb. Našteta problematika lahko ovira uspešno izvajanje vzgojnega programa. Za uresničevanje preventivnih socialno-varstvenih in zdravstvenih ciljev zagotavljamo:

- ◆ ustrezne bivalne pogoje, ki omogočajo otrokovo oziroma mladostnikovo zasebnost,
- ◆ zdravo prehrano,
- ◆ oskrbo z osnovnimi življenjskimi, šolskimi in drugimi potrebščinami,
- ◆ pogoje za učenje in interesno udejstvovanje,
- ◆ ugodno psihosocialno klimo,
- ◆ v primeru somatskih bolezni ali obolenj skrbimo za ustrezno zdravljenje in zdravstveno nego (v sodelovanju s splošno medicinsko stroko),
- ◆ v primeru psihičnih ali psihiatričnih težav (duševnih motenj ali bolezni, odvisnosti in pdb.) poskrbimo za ustrezno psihoterapevtsko ali psihiatrično obravnavo (v sodelovanju s specializirano psihoterapevtsko oziroma psihiatrično stroko).
- ◆ Za uresničevanje preventivnih ciljev je pomembno tudi sodelovanje vzgojne ustanove z družino oziroma s starši, s centri za socialno delo in drugimi strokovnimi službami.
- ◆ Preprečujemo vplive razvojno ogrožajočih, neugodnih dejavnikov na otrokov razvoj iz otrokovega matičnega okolja in v ustanovi, ki izvaja vzgojni program.

4.2. Učno-vzgojni cilji

Ena bistvenih značilnosti otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami je njihova življenjska in še zlasti učna neuspešnost ter pomanjkanje delovnih, učnih in drugih navad. S šolo in šolanjem pa imajo tudi številne negativne izkušnje, saj so

bili v šoli večinoma neuspešni (ponavljalci, disciplinsko obravnavani, prešolani, izključeni).

Učno-vzgojni cilji vzgojnega programa pomenijo zagotavljanje celovite vzgoje in šolske uspešnosti otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in podpirajo oziroma so prilagojeni vzgojno-izobraževalnim ciljem osnovnega in poklicnega oziroma srednjega izobraževanja otrok in mladine, v določenih primerih pa so lahko tudi povsem identični. Razlike so pretežno v didaktično-metodičnem pogledu in nekaterih posebnih pogojih udejanjanja oziroma približevanja splošnim vzgojno-izobraževalnim ciljem.

Metodično bistvo uresničevanja učno-vzgojnih ciljev vzgojnega programa je individualizirano aktivno učenje oziroma spoznavanje narave, življenja in družbe.

Za uresničevanje učno-vzgojnih ciljev vzgojnega programa oziroma za približevanje splošnim vzgojno-izobraževalnim ciljem je treba:

- ◆ Ustvariti ugodno psihosocialno klimo, ki omogoča zadovoljitev temeljnih otrokovih oziroma mladostnikovih psiholoških potreb po varnosti in sprejetosti v vseh vsakdanjih učno-vzgojnih situacijah,
- ◆ Učno-vzgojne vsebine in situacije približati otrokovim oziroma mladostnikovim psihofizičnim zmožnostim (pozitivno učenje),
- ◆ Udejanjati otrokovo oziroma mladostnikovo naravno potrebo do uspešnosti in napredovanja,
- ◆ da bi se lahko uspešno vključili v družbo, ga učimo in vzgajamo za razumevanje in spoštovanje drugih, za medsebojno sodelovanje, strpnost, upoštevanje in spoštovanje drugačnih itd.

4.3. Kompenzacijski cilji

Otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami imajo številne razvojne zaostanke in vrzeli, ki so nastajali v daljšem časovnem obdobju. Zaznati je primanjkljaje v kognitivnem, čustvenem in socialnem razvoju, ki vzajemno vplivajo

drug na drugega in otroku ali mladostniku onemogočajo ustrezno, konstruktivno funkcioniranje na večini področij njegovega življenja in dela.

V kognitivnem razvoju, ki ga razumemo kot vsoto vseh otrokovih spoznavnih in miselnih sposobnosti, so značilni slaba splošna razgledanost, slabo šolsko znanje in neučinkovita uporaba miselnih sposobnosti, običajno zaradi pomanjkanja zgodnjih intelektualnih izkušenj. Zato je **kompensacija** primanjkljajev in vrzeli v kognitivnem razvoju temeljna naloga tako izobraževanja kot tudi vzgoje.

Posebnosti v čustvovanju, ki jih razumemo kot neadekvatno doživljanje in izražanje temeljnih in kompleksnih čustev, so praviloma posledica motenega čustvenega razvoja. **Kompensacija** čustvenih posebnosti pomeni učenje adekvatnega čustvovanja na osnovi kognitivnih spretnosti - adekvatne ocene situacije in lastne vloge v situaciji ter učenje adekvatnega izražanja čustev v dani situaciji.

Primanjkljaji in vrzeli v socialnem razvoju pomenijo slabše ali neadekvatno poznavanje in uporabo socialnih spretnosti, t.j. spretnosti v medsebojnih odnosih v socialni skupini in družbi nasploh. **Kompensacija** pomeni učenje splošnih pravil vedenja v družbi, razumevanje in upoštevanje družbenih norm in vrednot, kar najučinkoviteje poteka v odnosu otrok-vzgojitelj in med vrstniki, pa tudi v dejavnostih, v katerih je otrokom oziroma mladostnikom omogočena avtonomija odločanja, druženja, osebnega izbora dejavnosti prostega časa in p.d.b.

4.4. Osebnostno in socialno-integracijski cilji

Za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami je značilno več ali manj nepredvidljivo vedenje, ki je posledica nekonsistentne vzgoje in drugih neugodnih življenjskih izkušenj. Zaradi tega jih vrstniki pa tudi odrasli začno odklanjati. Izločevanje iz družbe kompenzirajo z druženjem s sebi podobnimi, zaradi česar se procesi izločevanja še poglobijo, do konfliktnega odnosa med družbo in otroki oziroma mladostniki pa pride, ko le-ti začno opuščati šolo, izvrševati prekrške, kazniva dejanja in podobna družbeno nesprejemljiva dejanja.

Osebnostno in socialno integracijski cilji pomenijo v izvajanju vzgojnega programa prizadevanja za čustveno stabilizacijo, usposabljanje za socialno sožitje in postopno reintegracijo otroka oziroma mladostnika v običajno socialno okolje.

Osebnostno in socialno-integracijskim ciljem sledimo tako, da otroke oziroma mladostnike

- ◆ vključujemo v različne oblike psihosocialne pomoči,
- ◆ v različne aktivnosti, v katerih lahko doživijo uspeh in osebno potrditev, bodisi v vzgojni ustanovi ali izven nje,
- ◆ jih vključujemo v različne interesne skupine, organizacije in društva oziroma v kulturno, rekreativno, izobraževalno in družabno življenje v vzgojni ustanovi in izven nje in da
- ◆ povežemo dejavnike vzgojne ustanove, družine in zunanjih strokovnih služb v korist otrokove oziroma mladostnikove celovite reintegracije.

5. NAČELA

Vzgoja otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami zahteva sistematično in načrtno strokovno delo. Zaradi razvojnih primanjkljajev in vrzeli mora biti vzgoja, da bi zagotovila celovitost in konsistentnost, dosledno usmerjana k ciljem vzgojnega programa, t.j.

- ◆ k odpravljanju negativnih posledic neugodnih razvojnih dejavnikov preteklega obdobja,
- ◆ preprečevati mora nastajanje novih čustvenih in vedenjskih težav,
- ◆ utrjevati in širiti zdrave otrokove razvojne potenciale,
- ◆ kompenzirati razvojne vrzeli in primanjkljaje in
- ◆ izboljšati oziroma spremeniti otrokovo oziroma mladostnikovo družbeno nesprejemljivo funkcioniranje ter razvijati in utrjevati zdravo samozaupanje, zaupanje do odraslih in do družbe, ki ji pripada.

K vzgojnim ciljem otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami nas usmerjajo načela, in sicer:

5.1. NAČELO TIMSKEGA DELA

Otrok ali mladostnik potrebuje v času izvajanja vzgojnega programa **celostno strokovno pomoč**:

- ◆ vzgojno-učno (neposredno preventivno, kompenzacijsko in drugo vzgojno delo, učinkovito učno pomoč za kompenzacijo vrzeli v šolskem znanju),
- ◆ psihološko (spremljanje duševnega razvoja, eventualne posebne psihološke obravnave),
- ◆ socialno (vzdrževanje in razvijanje otrokovih stikov/odnosov z matično družino, domačim in širšim socialnim okoljem),
- ◆ po potrebi pa tudi ustrezno zdravstveno nego oziroma somatsko in psihično zdravljenje.

Za celovitost otrokovega razvoja torej skrbi **tim strokovnjakov**, to je vzgojitelj oziroma socialni pedagog, psiholog, socialni in zdravstveni delavec, po potrebi pa tudi drugi strokovnjaki, kot so razredni ali predmetni učitelj, razrednik, učitelj praktičnega pouka, vsak s svojega strokovnega vidika. Glede na zakonska določila lahko **prisostvujejo sestankom** tima tudi **otrokovi starši**, glede na temeljne otrokove pravice pa **tudi otrok**.

Oblike timskega dela so

- ◆ **sestanki** (analize, usklajevanje, dogovori, naloge, priprava, potrjevanje, operacionalizacija in preverjanje realizacije individualiziranih vzgojnih programov),
- ◆ **individualno delo posameznega strokovnjaka z otrokom** (po individualiziranem vzgojnem programu, po nalogah, ki jih je treba realizirati med dvema sestankoma),
- ◆ **skupinsko delo** (socialni pedagog z vzgojno skupino, zdravstveni delavec skrbi za skupinsko zdravstveno preventivo, zdravstveno prosvetljevanje, socialni

delavec dela s skupinami otrok po posebnih interesih, s skupinami staršev, psiholog s skupinami otrok glede na težave, posebne interese) itd.

Strokovni tim vodi in usklajuje nosilni strokovnjak.

5.2. NAČELO INDIVIDUALIZACIJE

Načelo pomeni, da **otroke in mladostnike pri obravnavi razlikujemo** glede na njihove razlike v telesnem, kognitivnem, socialnem in v čustvenem razvoju. Vsak otrok ali mladostnik s čustvenimi in vedenjskimi težavami je enkraten, drugačen od drugih drugačnih, zato mu je treba omogočiti kar se da ustrezno in njemu prilagojeno obliko obravnave. K vsakemu otroku ali mladostniku **pristopamo torej individualno**, glede na njegovo drugačnost od ostalih pa v smeri zdravega osebnostnega razvoja in ustrezno njegovim individualnim značilnostim, sposobnostim in zmožnostim prilagajamo zahteve, naloge, obremenitve, ugodnosti, omejitve, vloge itd.. V tem pogledu je priporočljiv vzgojni in izobraževalni model fleksibilne diferenciacije in individualizacije. Operacionalizacija teh postopkov je **individualizirani vzgojni načrt**.

5.3. NAČELO POZITIVNE VZGOJNE USMERJENOSTI

Dejavnosti, v katere so vključeni otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami, imajo hkrati številne in različne učinke (preventivne, vzgojne, kompenzacijske in integrativne). Dejavnosti morajo delovati usklajeno ter ustrezno vrsti in stopnji otrokovih ali mladostnikovih težav oziroma ustrezno njegovim potrebam in sposobnostim razumevanja in sprejemanja. Poudarek je predvsem na preprečevanju novih težav, na utrjevanju močnih področij, na kompenzaciji zamujenega, manjkajočega, na transformaciji vzgojno in socialno nesprejemljivih vedenjskih vzorcev, na intenzivnem pridobivanju novih socialnih izkušenj, na omogočanju/zagotavljanju učne, šolske oziroma delovne uspešnosti. Otroku ali mladostniku **je treba pomagati tam, kjer mu je pomoč potrebna**, na določenih področjih več, na drugih manj (sinergija možnih/potrebni dejavnikov). Pri tem

načelu je pomembna tudi kontinuiteta in življenjska funkcionalnost otrokovih ali mladostnikovih aktivnosti, izkušenj, učenja in programov nudenja pomoči nasploh.

Predpogoj za uresničevanje načela pozitivne vzgojne usmerjenosti je **psihosocialna klima**, ki pogojuje otrokove ali mladostnikove občutke varnosti, sprejetosti itd.

5.4. NAČELO AKTIVNE VLOGE IN SOODGOVORNOSTI OTROKA ALI MLADOSTNIKA V PROCESU LASTNEGA RAZVOJA

Načelo temelji na predpostavki, da je aktivnost človekova temeljna potreba in gibalno njegovega osebnostnega in socialnega razvoja. Temeljno in najbolj učinkovito človekovo socialno učenje so **lastne izkušnje**. Pozitivna izkušnja oziroma uspeh poveča motivacijo po novi izkušnji in po učenju, negativna pa jo blokira.

Eden glavnih ciljev vzgoje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami je njihova **osamosvojitve** oziroma usposobitev za kasnejše samostojno življenje. Zato se morajo naučiti osnovnih veščin samooskrbe (razviti navade osebne nege in higiene, skrbi za zdravje, čistočo, red in kulturo bivanja, pripravljanje zdrave prehrane in zdravega načina prehranjevanja in drugih funkcionalnih veščin in znanj, potrebnih za samostojno življenje na sploh).

Z osebnimi pobudami, idejami, predlogi in dejavnostmi sooblikujejo pogoje in pravila skupnega življenja in dela ter tako prispevajo h kvaliteti in aktualnosti življenja v vzgojni ustanovi. Njihova **aktivna vloga** v tem pogledu je anticipativno učenje za kasnejše samostojno življenje.

Otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami, upoštevajoč njihovo sposobnost razumevanja in prevzemanja odgovornosti, aktivno sodelujejo tudi pri načrtovanju lastnega življenja in dela v ustanovi, in sicer tako, da so prisotni in lahko

izrazijo svoje mnenje pri pripravi, izvajanju in preverjanju realizacije njihovega individualiziranega vzgojnega načrta. Vedeti morajo, kaj se od njih pričakuje, česa so zmožni, koliko osebne truda in časa bo potrebno, da dosežejo zastavljeni cilj. Otroku ali mladostniku mora biti zastavljeni cilji razumljivi in za doseganje cilja mora sprejeti tudi **osebno odgovornost**. Otroka ali mladostnika je potrebno vzpodbujati in navajati k prevzemanju odgovornosti za svoja dejanja, za soočanje s posledicami teh dejanj in za razreševanje le-teh.

5.5. NAČELO KOMPENZACIJE RAZVOJNIH PRIMANJKLJAJEV IN VRZELI

Številni in različni **razvojni primanjkljaji in vrzeli** v kognitivnem, emocionalnem in socialnem razvoju onemogočajo ustrezno funkcioniranje otroka in mladostnika in pomenijo obremenjujoči dejavnik za njegov nadaljnji razvoj. Otrok ali mladostnik **potrebuje strokovno pomoč**, to je niz individualiziranih ukrepov, s katerimi odpravljamo primanjkljaje in blažimo posledice primanjkljajev.

Nekatere razvojne primanjkljaje in vrzeli je mogoče nadoknaditi ne glede na čas oz. otrokovo starost. To je, na primer, pomanjkljivo ali manjkajoče šolsko znanje in nadoknadenje nekaterih pomanjkljivih ali manjkajočih socialnih izkušenj itd.

Čustvenih primanjkljajev pa ni mogoče nadomestiti z izkušnjami, ki bi bile sicer ustrezne v zgodnjem otroštvu, temveč z izkušnjami, primernimi za dejansko starost otroka ali mladostnika.

Kompensacija razvojnih primanjkljajev in vrzeli je osnovni pogoj za otrokovo oziroma mladostnikovo **uspešno in zadovoljivo nadaljnje življenje**.

Praktično to pomeni intenzivno in učinkovito strokovno pomoč, z vidika otroka ali mladostnika pa pospešeno učenje, zorenje, osebni razvoj.

5.6. NAČELO KONTINUIRANEGA VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEGA PROCESA

Večina otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami s šolo nima pozitivnih izkušenj. Kljub povprečnim intelektualnim sposobnostim so učno manj

uspešni, zaradi pogostega motenja pouka in kršitev šolskega reda pa zaznamovani kot vzgojno težavni. Zaradi številnih šolskih neuspehov, ki so praviloma posledica neosvojenih učnih in delovnih navad, slabše splošne razgledanosti, pomanjkanja intelektualnih izkušenj itd., niso motivirani za učenje in šolo odklanjajo.

Šolska neuspešnost je poleg vzgojne težavnosti otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami najbolj pogost vzrok za usmeritev v vzgojni program, še zlasti za oddajo v vzgojno ustanovo, zato se je treba skladno z njihovo vzgojo (v okviru vzgojnega programa) hkrati posvečati tudi njihovim učnim in drugim težavam v šoli.

Otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami, ki so hkrati tudi učno manj uspešni, se po veljavni zakonodaji in glede na stopnjo njihove težavnosti lahko izobražujejo

- ◆ v vzgojno-izobraževalnih programih brez prilagoditev, tako da jim svetovalni ali drugi strokovni delavci nudijo ustrezno dodatno strokovno (vzgojno in učno) pomoč,
- ◆ v vzgojno-izobraževalnih programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo in
- ◆ v prilagojenih vzgojno-izobraževalnih programih z običajnim ali nižjim izobrazbenim standardom.

Otroci in mladostniki, nameščeni v vzgojnih ustanovah, se lahko, upoštevajoč stopnjo njihove težavnosti pa tudi objektivnih možnosti, vključujejo v vzgojno-izobraževalni program, ki je za njihov osebni razvoj najbolj smotrni. Enako se lahko v te programe vključujejo otroci in mladostniki, ki niso nameščeni v vzgojne ustanove.

S poučevanjem in učenjem otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami so se skozi uspešno prakso šol, ki delujejo znotraj vzgojnih ustanov, izoblikovale in uveljavile nekatere izkustvene in znanstveno-teoretično utemeljene

smernice uspešnega poučevanja in učenja, primerne za vse učitelje, ki poučujejo učence ali dijake s čustvenimi in vedenjskimi težavami. Te smernice so:

- ◆ komunikacija učitelja z učencem, ki omogoča medsebojno sprejemanje, razumevanje in strpnost do učenčevih težav v vzgojno-izobraževalnem procesu,
- ◆ didaktično-metodične prilagoditve poučevanja in učenja, kot je poudarek na praktično uporabnih vsebinah in dejavnostih, veščinah in spretnostih, ki so uporabne in nujno potrebne v vsakdanjem življenju,
- ◆ omogočanje in zagotavljanje osebne uspešnosti s postavljanjem ciljev, ki so učencu dosegljivi ter sprotno vrednotenje le-teh, kar je mogoče doseči le z individualizacijo poučevanja,
- ◆ sistematično (dosledno) spodbujanje, potrjevanje vseh učenčevih uspešnih poskusov,
- ◆ koriščenje različnih oblik izvajanja pouka, upoštevajoč specifične, tudi trenutne psihosocialne potrebe učenca. Učenec je lahko vključen v običajni razred, v oddelek z manjšim številom učencev, ali pa mu nudimo individualni pouk (v razredu, v koticu razreda, v drugem prostoru, knjižnici ipd.). Pouk lahko poteka tudi izven šole, na primer v naravnem učnem okolju, v primerih učenčeve slabše koncentracije pa tudi v prilagojenih časovnih enotah (krajših od 45 minut, več krajših odmorov ipd).

K zadovoljevanju specifičnih psihosocialnih potreb učencev s čustvenimi in vedenjskimi težavami pripomorejo tudi določeni prilagojeni pogoji, kot je manjše število učencev v razredu, oprema, primerna dekoracija in funkcionalna postavitvev razreda, ki deluje domače, spodbuja aktivnost, dovolj različnih didaktičnih pripomočkov za ponazarjanje, razumevanje učne snovi. Učencem je priporočljivo med poukom, na primer za sprostitev, motiviranje in ponovno zbrano delo, na trenutke ponuditi tudi manj storilnostne in učno-ciljno naravnane vsebine in dejavnosti (petje, gib, pantomimo, slikanje, oblikovanje).

5.7. NAČELO SODELOVANJA Z DRUŽINO

Usmeritev otroka oziroma mladostnika v vzgojni program postane aktualna, ko se negativni učinki primarne socializacije zaradi neustreznega vzgojnega stila staršev, kot so vzgojno in čustveno zanemarjanje, razvajanje, zlorabljanje in p.d.b., odražajo v vedenju otrok. Ne glede na to, ali gre za usmeritev v program, ki se izvaja tako, da otrok ostane v družini, ali za program, ko je treba otroka začasno izločiti iz družine, je treba z družino sodelovati in ji pomagati pri vzgoji oziroma pomagati ohraniti stike, še zlasti, če je njihov otrok usmerjen v vzgojni program, ki se izvaja v vzgojni ustanovi. Starši otroka, ki je usmerjen v vzgojni program, sodelujejo pri izbiri ustanove, ki bo izvajala program. Z ustanovami jih seznanja šolska svetovalna služba, pristojni center za socialno delo ali ustrezna komisija za usmerjanje.

Med družino in ustanovo, ki izvaja vzgojni program, je treba opredeliti medsebojna pričakovanja, odgovornosti in naloge, opredeliti je potrebno tudi oblike sodelovanja, pomoči oziroma nadzora družine in določiti cilje glede na čas izvajanja programa.

Pri sodelovanju ali nudenju pomoči družini so (po izkustvenih spoznanjih) možne različne težave in ovire, kot je nezainteresiranost staršev za otroka, nerazrešen konflikt med otrokom in starši in med staršema, "prezaposlenost" staršev, nasprotovanje staršev usmeritvi otroka v program, finančne težave družine itd. Potrebno je, da vzgojna ustanova, ki izvaja program, zagotavlja ustrezno sodelovanje s starši, sodeluje s pristojnim centrom za socialno delo, pa tudi z drugimi službami. V primeru, ko starši opustijo skrb za otroka oziroma ne izpolnjujejo sprejetih dogovorov v smislu zavarovanja otrokovih pravic, je možno uporabiti tudi pravne možnosti kazenske zakonodaje (201. čl. KZ RS).

5.8. NAČELO INKLUZIJE, INTEGRACIJE IN NORMALIZACIJE

Vse razvojne težave, še zlasti čustvene in vedenjske, nastajajo znotraj določenega socialno-kulturnega konteksta, zato je smotrno, da jih znotraj le-tega tudi obravnavamo, in sicer tako, da zagotovimo pogoje, ki so potrebni za njihovo uspešno reševanje.

Glede na stopnjo težavnosti lahko otroka ali mladostnika s čustvenimi in vedenjskimi težavami usmerimo v vzgojno-izobraževalni program s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, s čimer ga praviloma ne izločimo iz njegove družine, ali pa v zavod za vzgojo, ko otroka praviloma začasno oziroma za krajši čas izločimo iz njegovega matičnega okolja. V primeru, ko otrok ostane (integriran) v običajnem okolju (na šoli, v razredu), hkrati pa to okolje smotrno prilagajamo njegovim posebnim razvojnim potrebam, govorimo o načelu inkluzije.

Zavodi za vzgojo oziroma vzgojne ustanove so umetne oblike skupinskega življenja otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami. Da bi lahko uresničevale svoje programske cilje, morajo biti locirane oziroma integrirane v družbeno okolje, biti odprte v lokalne skupnosti, še zlasti do njenih prebivalcev, z njimi vzpostavljati in negovati raznovrstne stike in povezave (načelo integracije). Hkrati pa mora vzgojna ustanova, da bi uresničevala svoje programske cilje, živeti čimbolj normalno, podobno naravnemu družinskemu življenju, kjer skrbijo družinski člani drug za drugega, razpolagajo s skupno in osebno lastnino, denarjem, skrbijo za prehrano, vzdržujejo red in čistočo in p.d.b. (načelo normalizacije).

Procese normalizacije življenja in dela vzgojne ustanove podpira tudi odprtost in povezovanje s širšim družbenim okoljem, na primer z društvi, organizacijami, drugimi vrstami ustanov, z družbo in njenimi hotenji na sploh, povezave preko sodobnih informacijskih medijev, kot je internet itd.

Vzgojni zavodi, še zlasti tisti, ki nimajo organiziranega internega osnovnega ali poklicnega izobraževanja ter stanovanjske skupine in mladinska stanovanja, so

praviloma umeščeni v urbano socialno okolje. Tako lahko otroci in mladostniki vzpostavljajo stike z vrstniki v šoli, ki jo obiskujejo, v soseski in tudi z drugimi ljudmi v neposredni in daljni okolici. Otroci in mladostniki so praviloma vključeni v osnovne, srednje in poklicne šole oz. delovne organizacije, če so že v procesu poklicnega ali delovnega usposabljanja. Vključujejo se tudi v društva, klube in organizacije, v katerih so organizirane prostočasne aktivnosti in v katerih lahko delujejo v skladu s svojimi interesi. Pri tem jih spodbujajo in jim pomagajo njihovi vzgojitelji.

Priporočljivo je, da se otroci in mladostniki udeležujejo tudi športno in kulturno oziroma vključujejo v akcije, ki jih prireja mladina.

6. POGOJI IN DEJAVNOSTI ZA URESNIČEVANJE VZGOJNEGA PROGRAMA

Pogoji in dejavnosti za uresničevanje vzgojnega programa veljajo v celoti za vzgojo v vzgojnih ustanovah, v drugih situacijah pa je priporočljiv ustrezen nabor, v kolikor to ni določeno drugače.

Pogoji in dejavnosti za uresničevanje vzgojnega programa v vzgojni ustanovi izhajajo iz

- ◆ ustreznih zakonov, podzakonskih ter drugih normativnih aktov in standardov, ki urejajo delovanje vzgojne ustanove,
- ◆ iz strokovnih podlag njenega delovanja (strokovna izhodišča, oblike, metode, sredstva),
- ◆ iz razvojnih potreb otrok in mladostnikov, ki prihajajo v ustanovo,
- ◆ ciljev delovanja ustanove,
- ◆ temeljnih pravic otrok in mladostnikov po ustavi, deklaraciji o temeljnih pravicah otrok,
- ◆ namena in pomena ustanove za družbo (ustanova kot integralni del vzgojno-izobraževalnega sistema).

Naloge vzgojne ustanove so glede na specifičnost potreb otrok in mladostnikov in glede na njeno umeščenost in povezanost z neposrednim okoljem podrobneje opredeljene (operacionalizirane) v njenih letnih programih in/ali v letnih programih njenih integralnih delov.

Za uresničevanje pogojev in dejavnosti vzgojnega programa mora ustanova izpolnjevati naslednje:

- ◆ V okviru veljavnih normativov mora imeti za svojo dejavnost ustrezne nastanitvene in druge prostorske pogoje (za bivanje, nego, oskrbo, učenje, interesne dejavnosti, rekreacijo, razvedrilo, možnosti osnovnega ali poklicnega izobraževanja otrok in mladostnikov, bodisi znotraj ali izven ustanove, ustrezne pogoje za strokovno delo pedagoških in drugih delavcev),
- ◆ zagotovljena finančna in druga sredstva za izvajanje dejavnosti,
- ◆ ustrezno usposobljen kader,
- ◆ strokovni koncept ter organizacijo življenja in dela, ki ustreza sodobnim/humanističnim pogledom na otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami.

Naloge vzgojne ustanove so številne, različne in povezane v sistem, ki zagotavlja celovitost njenega delovanja. Predstavljene so po logičnih sklopih (zaradi preglednosti in lažjega dojetja njihove kompleksnosti), vendar se med sabo funkcionalno povezujejo in dopolnjujejo.

6.1. ZAGOTAVLJANJE POZITIVNE PSIHOSOCIALNE KLIME

Psihosocialna klima je rezultanta odnosov med posamezniki in skupinami v ustanovi. Odvisna je od tega, kako posamezniki in skupine komunicirajo med seboj (enosmerno, dvosmerno; odprto, zaprto), kakšna so medsebojna pričakovanja, vrednote, norme in ne nazadnje, kakšna je vizija posamezne ustanove. Pozitivno psihosocialno klimo je mogoče ustvarjati z vrednotami ustanove, kot so medsebojna

pomoč in tovarištvo, toleranca, spoštovanje temeljnih pravic, kot je pravica po zasebnosti, z nudenjem možnosti za popraviljanje napak, z medsebojnim zaupanjem, z odprto komunikacijo o težavah in medsebojnih pričakovanjih, s pozitivnimi povratnimi sporočili na osebnost, s kritiko, usmerjeno na konkretno vedenje, z jasnostjo in transparentnostjo pravil in sankcij itd.

6.2. NAVAJANJE NA KULTURO BIVANJA

Navajanje na kulturo bivanja pomeni razvijanje in utrjevanje navad pospravljanja, urejanja in negovanja/čiščenja osebnih in skupnih prostorov, skrb za osebne potrebščine, posredovanje znanj in veščin za samooskrbo (pranje, urejanje osebne garderobe, šivanje, likanje, kuhanje), spodbujanje in razvijanje smisla za estetsko urejanje/urejenost in domačnost bivalnih prostorov.

6.3. SKRB ZA OTROKOV CELOSTNI KOGNITIVNI RAZVOJ

Skrb za celostni kognitivni razvoj v kontekstu vzgojne ustanove pojmuje kot skrb za razvoj celovite osebnosti (umski, čustveni, socialni razvoj, vse, kar otrok lahko spoznava, dojema).

Temeljni pogoji in dejavnosti vzgojne ustanove za otrokov celostni kognitivni razvoj so:

- ◆ Vzgojna ustanova zagotavlja otrokom optimalne pogoje oziroma možnosti za učenje (primerne pogoje za učenje, oskrbo s šolskimi potrebščinami, pripomočki, učbeniki, knjigami; po potrebi nudi dodatno učno pomoč, inštrukcije; spodbuja učne, delovne in druge navade, koristne za osebno uspešnost),
- ◆ navaja otroke, da si samoiniciativno širijo in poglobljajo splošno izobrazbo (z branjem leposlovnih knjig, časopisov, poljudno-znanstvene literature, selektivnim gledanjem televizije, s spremljanjem kulturnega in političnega dogajanja, z

obiskovanjem ali aktivnim sodelovanjem na razvedrilnih, zabavnih in kulturnih prireditvah znotraj ustanove ali izven, na razstavah, ekskurzijah itd.).

- ◆ Posebna skrb ustanove je posvečena tudi nadarjenim otrokom in mladostnikom (omogočanje razvoja njihovih posebnih sposobnosti, talentov).
- ◆ Vzgojitelji in druge osebe, odgovorne za otrokov osebnostni razvoj, spremljajo in vrednotijo otrokov učni uspeh ne glede na to, ali obiskuje notranjo ali zunanjo šolo, permanentno sodelujejo z učitelji in po potrebi nudijo otrokom učinkovito učno pomoč, bodisi da jo izvajajo ali organizirajo.
- ◆ Skladno s cilji bivanja v ustanovi, ki jih strokovni tim v sodelovanju z otrokom ali mladostnikom ter njegovimi starši opredeli, vzgojna ustanova v okviru zakonskih in drugih določil otroku ali mladostniku omogoči, da uspešno zaključi osnovno šolo oziroma si pridobi poklic, poklicno izobrazbo.
- ◆ Upoštevajoč načelo individualizacije ustanova za otroke in mladostnike, ki zaradi vedenjskih in čustvenih težav, kot so večja neuspešnost, izrazito odklanjajnje šole in pdb., niso sposobni šolanja v vzgojno-izobraževalnih programih, v katere so bili usmerjeni, oblikuje in izvaja posebne preventivne, socialno-integrativne ali kompenzacijske programe. Otroci ali mladostniki so v take programe vključeni začasno, in sicer do usposobitve za vključitev v vzgojno-izobraževalni program, ustrezen njihovim sposobnostim, ali do usposobitve za delo.

6.4. POGOJI IN DEJAVNOSTI MORALNO-ETIČNEGA, ESTETSKEGA IN SPLOŠNO KULTURNEGA POMENA

Ustanova skrbi za spodbujanje in razvijanje **temeljnih humanističnih vrednot**, kot so iskrenost, poštenost, pravičnost, samodisciplina, pozitiven odnos do učenja, dela in življenja, vedenje po veljavnih družbenih načelih, strpnost do drugih in drugačnih, do nasprotnega spola, pripadnikov drugih narodov, manjšin, religij in kultur, spoštovanje osebnega dostojanstva vsakega človeka itd.

♦ **Dejavnosti moralno-etičnega pomena** ustanova realizira s pomočjo različnih oblik in načinov, kot so pogovori, razpravljanje in vrednotenje dogodkov iz vsakdanjega življenja, medsebojnih odnosov znotraj vzgojne ustanove oziroma v skupini, drugih skupinah, v šoli, na igriščih oziroma učenje iz lastnega življenja, lastnih izkušenj, in izven ustanove oziroma v neposredni in širši okolici vzgojne ustanove, ki so jim priča ali jih doživijo otroci in mladostniki osebno, ali pa se z njimi seznanijo s pomočjo javnih medijev, drugih pisanih in elektronskih medijev. Po načelu odprtosti vzgojne ustanove navzven se otroci in mladostniki družijo, sodelujejo in soustvarjajo z vrstniki iz okolja ali z vrstniki drugih okolij, narodnosti in kultur, doma in v tujini.

♦ Dejavnosti, ki spodbujajo in razvijajo **kulturne vrednote** (pozitivni odnos do vseh oblik človeškega ustvarjanja) in **estetske vrednote** (odnos do naravnega, pristnega, lepega) vzgojna ustanova uresničuje z zagotavljanjem pogojev aktivnega kulturno umetniškega udejstvovanja otrok (priprave proslav, kulturno-umetniških prireditev) in z obiski kulturnih ustanov in prireditev (knjižnic, gledališč, koncertov, kulturno-umetniških razstav, naravnih in drugih znamenitosti).

6.5. VZDRŽEVANJE IN RAZVIJANJE OTROKOVIH ALI MLADOSTNIKOVIH STIKOV IZVEN VZGOJNE USTANOVE

Po načelu ohranjanja stikov z družino in matičnim okoljem, še zlasti v primeru, ko se otrok po odpustu iz vzgojne ustanove vrača v svojo družino, ustanova

♦ **vzdržuje in razvija odnose z družino**, tako da vabi starše v ustanovo na pogovore, se posvetuje z njimi glede vzgoje, jih obvešča o otrokovih uspehih in napredovanju, jim svetuje, jih vabi na timske obravnave njihovega otroka, na roditeljske sestanke, prireditve in praznovanja v ustanovi.

♦ Ustanova vzdržuje in razvija stike z družino tudi z **obiski otroka na domu**, in sicer z dogovori in nasveti staršem, z medsebojnim obveščanjem o otrokovem zadržanju doma in p.d.b. Če otrok in starši želijo, lahko **družino obiše/obiskuje tudi otrokov vzgojitelj**, učitelj, da bi se globlje medsebojno spoznali, boljše razumeli otrokove težave, si smotrno delili odgovornosti do enega/istega otroka itd.

♦ V primerih, ko otroci ali mladostniki obiskujejo **zunanje šole**, je ustanova dolžna

z njimi vzdrževati intenzivne stike, tako da tekoče spremlja otrokovo prisotnost, uspešnost, nudi strokovno pomoč učiteljem, še zlasti v primeru težav in problemov z otrokom. Če so mladostniki vključeni v poklicno izobraževanje, ustanova sodeluje s šolo in predstojniki **učnih delavnic** ali **z delodajalci**, s katerimi imajo mladostniki sklenjene učne pogodbe.

♦ Vzgojna ustanova vzdržuje stike z otrokovim **matičnim centrom za socialno delo** (delitev nalog pri obravnavi otroka v ustanovi, sodelovanje in delo/pomoč otrokovi družini, poročila o uresničevanju vzgojnega programa, priprava družine na povratek otroka). Če je mladostniku izrečen sklep sodišča za oddajo v vzgojno ustanovo, ustanova v okviru zakonskih določil sodeluje tudi s **pristojnim sodiščem** (poročanje o otrokovem napredovanju, medsebojni obiski, predlog prenehanja sklepa oddaje v vzgojno ustanovo).

6.6. DEJAVNOSTI, NAMENJENE KOMPENZACIJI OTROKOVIH ALI MLADOSTNIKOVIH RAZVOJNIH ZAOSTANKOV IN VRZELI

Kompensacijske dejavnosti so utemeljene z načelom kompenzacije razvojnih zaostankov in vrzeli, brez česar bi se otrok ali mladostnik po odpustu iz vzgojne ustanove težko/težje reintegriral v običajno oziroma matično okolje. To pomeni, da bi se moral otrok ali mladostnik v času svojega bivanja v vzgojni ustanovi

- ♦ **naučiti in osvojiti manjkajoča šolska in druga znanja,**
- ♦ **izpopolniti manjkajoče socialne izkušnje** (na raven socialne zrelosti njegove kronološke starosti),
- ♦ z ustreznimi zdravstvenimi in drugimi ukrepi pa **izboljšati** tudi eventualno **šibak somatski status** in **ublažiti** ali **odpraviti funkcionalne težave oziroma motnje.**

Kot je omenjeno že v načelih, je kompenzacija šolskega neznanja in socialne neizkušenosti (po principu pospešenega razvoja, akceleracije) relativno uresničljiva kompenzacijska dejavnost, enako tudi izboljšanje somatskega stanja.

Ustanova izvaja kompenzacijske dejavnosti manjkajočega šolskega in drugega, za

življenje pomembnega znanja tako, da otroku zagotovi

- ◆ **individualizirano dopolnilno učno pomoč**, t.j. dopolnitev natančno ugotovljenih manjkajočih znanj posameznih učnih predmetov, postopoma, po korakih, bodisi v okviru šole oziroma v tesnem sodelovanju z učitelji, ali pa kot posebno, otroku prilagojeno učno pomoč v okviru vzgojne skupine, t.j. s pomočjo vzgojitelja, inštrukcij, pomoči uspešnejših sošolcev in pdb. Za nadomestitev drugega, splošnega manjkajočega znanja, kot je slaba splošna informiranost, slaba razgledanost, pomanjkanje določenih navad, poskrbi ustanova tako, da nudi otroku **vsebinsko bogato življenje v ustanovi** in izven nje (otroku dostopni časopisi, revije, knjige, leksikoni znanja, knjižnica, v informativne oddaje usmerjeno gledanje televizije, poslušanje radia, tekmovanja v šolskem in drugem znanju, klubi, društva in pdb.).
- ◆ **Učenje/pridobivanje manjkajočih socialnih izkušenj** poteka deloma v vzgojni ustanovi (permanentno in načrtno kontaktiranje z vrstniki in odraslimi, sestanki), pretežno pa v obliki in organizaciji naravnega socialnega učenja izven ustanove (sprehodi, izleti, osebni obiski, nakupi, obiski javnih prireditev, druženja z vrstniki, odraslimi, potovanja, zimovanja, letovanja).
- ◆ Za **nadomestitev manjkajočih čustvenih izkušenj** (posledic čustveno prikrajšanega otroštva) ali posledic čustveno stresnega otroštva (družinska nesoglasja, prepiri, psihično in drugo trpinčenje otrok, neugodne šolske izkušnje, kot je permanentna učna neuspešnost) je potrebna v prvi vrsti odnosno senzibilna, terapevtska klima v vzgojni ustanovi oziroma v otrokovi vzgojni skupini, fizična in psihična varnost, strpnost do otrokovih šibkih točk, osebna naklonjenost, zavzetost zanj, upoštevanje in spoštovanje njegove osebnosti take, kakršna je (s prepoznavno težnjo, dobrohotnim prizadevanjem, da bi napredoval v vseh razvojnih ozirih).

Kompenzacija manjkajočih znanj, spoznanj, izkušenj, sposobnosti, navad poteka tudi s pomočjo drugih rednih programov življenja in dela otrok ali mladostnikov v ustanovi (po programu vzgojne ali stanovanjske skupine, interesne, rekreativne, zabavne dejavnosti).

6.7. DEJAVNOSTI ZA OTROKOVO ALI MLADOSTNIKOVO OSEBNOSTNO IN SOCIALNO INTEGRACIJO (REINTEGRACIJO)

Medtem ko gre pri kompenzacijskih dejavnostih pretežno za nadoknadenje zamujenega in nadomestitev manjkajočega (v razvoju otroka ali mladostnika), gre pri osebno integrativnih dejavnostih pretežno za spreminjanje/spremembe otrokovih ali mladostnikovih socialno slabo uporabnih ali nesprejemljivih osebnoznanih značilnosti, odpravljanje občutkov osebne neadekvatnosti, neustreznih navad in razvad v socialno uporabne in sprejemljive, življenjsko koristne in perspektivne. Spreminjanje otrokovih socialno neuporabnih in nesprejemljivih lastnosti poteka s pomočjo osebno integrativnega delovanja ustanove (socialno-pedagoških intervencij), pa tudi s pomočjo številnih drugih aktivnosti, pri katerih otrok/mladostnik doživlja osebno sposobnost/uspešnost/potrditev, (na primer, osebni uspeh razbremenjuje občutek osebne manjvrednosti).

- ◆ Odpravljanje/spreminjanje otrokovih/mladostnikovih občutkov osebne neadekvatnosti (občutek šolske/delovne in socialne neuspešnosti, občutek osebne manjvrednosti/manjpomembnosti, odvečnosti, stigantiziranosti, marginaliziranosti itd.) poteka skozi doživljanje osebnih uspehov na področjih, kjer se ima otrok za neadekvatnega (odkrivanje lastnih sposobnosti, pozitivno dokazovanje samega sebe).

7. VRSTE VZGOJNIH PROGRAMOV

Glede na vrsto in stopnjo otrokovih ali mladostnikovih razvojnih težav, bodisi da gre za

- ◆ **vzgojno ogroženost** oziroma verjetnost, da se bodo težave nadaljevale (razvojna stagnacija) ali povečale,
- ◆ **šolsko neuspešnost** ali neuspešnost na sploh in v zvezi s tem tudi za slabšo/slabo življenjsko perspektivno,
- ◆ glede na mladostnikovo nespoštovanje, **neupoštevanje, kršenje šolskih in**

drugih družbeno veljavnih pravil, pogosto kršenje javnega reda in miru ali celo za izvrševanje kaznivih dejanj, ko gre očitno za mladostnikov disocialni razvoj, postopno izločevanje, samoizločanje iz zdrave družbe, stigmatizacijo, marginalizacijo ali

♦ **psihične in psihosomatske težave** (izrazite nevrotične težave), depresivnost, suicidalnost, odvisnosti od psihoaktivnih snovi, težave hranjenja, ovire gibalnega razvoja oziroma senzomotorične težave in p.d.b., so v okviru Vzgojnega programa predvidene različne vrste obravnav/postopkov. Otroku ali mladostniku sicer nudimo celovito strokovno obravnavo, kar pomeni, da delujemo hkrati preventivno, kompenzacijsko, osebnostno ter socialno-integrativno in kurativno, lahko pa se določeni izstopajoči/akutni problematiki posvečamo bolj načrtno in sistematično oziroma bolj poglobljeno, in sicer z ustreznimi socialno-pedagoškimi intervencijami in drugimi postopki ali ukrepi, kar operacionaliziramo v individualnem/individualiziranem vzgojnem načrtu konkretnega otroka ali mladostnika.

Vrste vzgojnih programov so:

- ♦ **Vzgojno preventivni programi,**
- ♦ **Kompenzacijski programi,**
- ♦ **Osebnostno-integrativni in socialno-integracijski programi in**
- ♦ **Kurativni programi (zdravstveni, psihoterapevtski postopki).**

7.1. VZGOJNO PREVENTIVNI PROGRAMI

Pri vzgojno-preventivnih programih izhajamo iz teoretičnih in praktičnih spoznanj, da je potrebno v času otrokovega ali mladostnikovega bivanja v vzgojni ustanovi zagotoviti vse **temeljne pogoje zdravega osebnostnega razvoja** (zdravstveno oskrbo, zdravo prehrano, bivalno udobje, kvalitetno vzgojno-izobraževalno delo, otroku zanimive in primerne aktivnosti za prosti čas, razvedrilo, pa tudi ustrezno skupino in vzgojitelje).

Z individualiziranim vzgojnim programom, ki ga pripravimo/izdelamo v sodelovanju s starši in otrokom najkasneje v enem mesecu po sprejemu, predvidimo

vse pogoje in ukrepe za uspešno obravnavo (oblike in metode dela na posameznih področjih, učinkovito učno pomoč, čas bivanja v ustanovi, sodelovanje z družino, medsebojna pričakovanja, naloge, po potrebi pa tudi posebne kurativne, zdravstvene ali psihoterapevtske in druge ukrepe). Jasen in razumljiv, od staršev in otroka sprejet individualni vzgojni program, z vnaprej določenim/dogovorjenim časom bivanja otroka v ustanovi, deluje že sam po sebi preventivno.

Preventivno delovanje ustanove je tudi v prizadevanjih, da otrok v času bivanja **ne doživlja novih travmatskih izkušenj**, bodisi z vrstniki ali odraslimi. Kot je omenjeno tudi v ciljih preventive/preprečevanja novih razvojnih težav, se mora otrok v ustanovi počutiti varnega, se umiriti, začasno bivanje pa mora doživeti kot koristno.

Preventivno delovanje vzgojne ustanove za čas bivanja otroka in za čas po odpustu je **sodelovanje in pomoč otrokovi družini**, pri čemer igra pomembno vlogo sposobnost in pripravljenost staršev za sodelovanje. To je še zlasti pomembno, če se otrok po odpustu iz ustanove vrača domov.

Nekritičnim in do ustanove sovražnim **staršem** je treba s pomočjo centra za socialno delo ali/in drugih strokovnih služb **onemogočiti negativen vpliv na otroka**, bodisi z omejitvami, ali pa z vključitvijo v ustrezno obliko intenzivne obravnave družine, kot je družinska terapija in pdb.

Preventiva novih razvojnih težav (že v ustanovi ali po odpustu) je tudi **pozitiven pristop** k otrokovi čustveni in vedenjski problematiki (poudarek na pozitivnih otrokovih lastnostih in sposobnostih in ne na odpravljanju težav). Zaradi izrazito individualiziranega dela je možno odkrivati tudi otrokove latentne nadarjenosti ali talente. Razvoj talenta, ki bi ga otrok lahko izkoristil za kasnejše ustvarjalno življenje, je lahko dolgoročna preventiva.

7. 2. KOMPENZACIJSKI POSTOPKI/PROGRAM

Razvojni primanjkljaji in vrzeli otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami nastajajo običajno v čustveno obubožanih ali konfliktnih, vzgojno šibkih in socialno depriviranih družinah.

Razvojni zaostanki se lahko kopičijo tudi v **materialno šibkih družinah**, ki zaradi pomanjkanja finančnih sredstev ne zmorejo stroškov običajnega obveznega šolanja svojih otrok (šolske potrebščine, stroški šolske prehrane, stroški šol v naravi, izleti, primerna oblačila), zaradi česar je otrok lahko prikrajšan za pomembna šolska znanja in izkušnje. Stari učbeniki, manj kvalitetne šolske potrebščine, kot jih imajo vrstniki, izostajanje iz šol v naravi, neudeleževanje šolskih izletov ter manj kvalitetna oblačila in podobno poraja/ustvarja v otroku manjvrednostne občutke pred vrstniki, ki jih običajno kompenzira na različne družbeno nesprejemljive načine.

Vzroki za nastanek določenih razvojnih zaostankov so lahko tudi **otrokove kronične bolezni ali poškodbe** (daljši izostanki iz šole, posledice možganskih poškodb, kot je bistveno slabša sposobnost za zbrano šolsko delo, slabši spomin in pdb.).

Zaostanki in vrzeli nastajajo v **kognitivnem** (učno-spoznavnem) **razvoju**, v **socialnem razvoju**, zlasti v pogledu celovitosti socialnih izkušenj (z družinskimi člani, z vrstniki, z drugimi pomembnimi odraslimi) ter v **čustvenem razvoju** (kot posledica odklanjanja otroka, zanemarjanja, zlorabljanja, razvajanja itd.). Razvojni zaostanki in vrzeli se običajno odražajo v celotnem otrokovem ali mladostnikovem osebostnem razvoju, v splošni **učni in delovni neuspešnosti**/neučinkovitosti, splošni **nemotiviranosti** za kakršne koli aktivnosti in v **socialni neuspešnosti** (izogibanje, nepriljubljenost, sovraštvo).

Izhodiščna vprašanja kompenzacije razvojnih zaostankov (kompenzacijskih postopkov) otrok in mladostnikov so:

- ◆ Kako nadoknaditi zaostanke/vrzeli formalne učne snovi in zaostanke splošnega znanja, življenjske poučenosti?

- ◆ Kako nadoknaditi manjkajoče socialne izkušnje (naravne in institucionalne procese socializacije) in
- ◆ kako otroka ali mladostnika naučiti adekvatnega čustvovanja in izražanja čustev, kako razviti interese oz. ga motivirati za aktivnosti, ki so zanj koristne?

Za osnovno orientacijo, kako kompenzirati razvojne in druge zaostanke, bomo opisali niz (seznam/inventar) postopkov, ukrepov, medosebnih odnosov, procesov in pdb., ki so uspešno preskušeni in uveljavljeni v praksi vzgojnih ustanov. Opisi postopkov so miselna vodila, v praksi pa jim je treba zagotoviti še ustrezne pogoje (kdaj, kje, kdo, kako). Tudi zaporedje opisanih postopkov ni nujno, bolje jih je izbrati za vsak individualni primer posebej. Opisani postopki niso mišljeni kot metode, ampak kot socialno-pedagoška strategija/ideologija (vemo/verjamemo, da je mogoče doseči uspeh).

7.2.1. POSTOPKI ZA KOMPENZACIJO MANJKAJOČEGA ŠOLSKEGA ZNANJA

Z raznovrstnimi načini preverjanja znanja **učitelji ugotovijo**,

- ◆ katera so temeljna znanja, ki jih mora učenec nadoknaditi, da bo lahko uspešno napredoval pri določenem predmetu.
- ◆ Učitelj skupaj z učencem, vzgojitelji in/ali starši predvidi, kako, kdaj in do kdaj je mogoče, da bo učenec manjkajoče znanje nadoknadil,
- ◆ in oblikuje individualizirani učni načrt, ki vsebuje tudi elemente za evalvacijo učnega napredka.

Poleg manjkajočega znanja je potrebno **upoštevati in skrbeti** tudi za:

- ◆ pozitivne medsebojne odnose med učitelji in učencem (ustrezna komunikacija kot temeljni dejavnik ustrezne psihosocialne klime),
- ◆ motiviranje učenca za učenje (pohvala ali nagrada za minimalni učni napredek),
- ◆ uvajanje učenca v uspešnejše tehnike učenja (sprotno ponavljanje, izdelava miselnih vzorcev),

- ◆ upoštevanje učenčevih interesov (vzpodbujanje tistega načina poučevanja, preverjanja in ocenjevanja znanja, ki ga učenec ocenjuje za najbolj sprejemljivega) in
- ◆ dajati prednost funkcionalnemu znanju pred formalnim (učenje življenjsko potrebnih veščin pred formalnimi).

Poleg naštetih je pomembni pogoj za kompenzacijo šolskih in drugih razvojnih zaostankov in vrzeli **opremljenost vzgojne/stanovanjske skupine** z otroku dosegljivimi viri informacij (časopisi, revije, leksikoni, slovarji, atlasi, poljudnoznanstvena literatura, AV tehnika, računalnik, priključitev na internet). Šolsko in splošno (življenjsko) učenje podkrepimo z bogatim **repertuarjem poučnega dogajanja** v skupini (poučni pogovori, kvizi znanja, ustvarjamo intelektualno klimo) in izven skupine (ogledi poučnih razstav, prireditev, kulturnih spomenikov, zbirk, muzejev itd.).

7.2.2. POSTOPKI KOMPENZACIJE ZAOSTANKOV IN VRZELI V SOCIALNEM RAZVOJU

Zaostanki in vrzeli v socialnem razvoju, ki so posledica vzgojno oziroma kulturno neustreznega okolja, povzročajo otroku **težave v kontaktiranju** oziroma **komuniciranju** z običajnim socialnim okoljem, zlasti v šoli, z vrstniki, učitelji. Otrok ali mladostnik ne komunicira, se ne vključuje v družbo vrstnikov, ali pa se družiti pretežno le z vrstniki, ki so označeni za »problematične«, se težko prilagaja, ker mu manjkajo številne socialne izkušnje, ne obvlada splošno sprejetih vedenjskih vzorcev in strategij. Zato večkrat izpade kot neroden, zmeden, nesiguren, čudaški (tipičen primer vedenjskih težav). Poleg neosvojenih vedenjskih vzorcev, navad in strategij pa gre lahko tudi za sicer naravno naučene, vendar družbeno nesprejemljive vzorce vedenja, navade, odnose, kot je družbeno nesprejemljiv odnos do tuje lastnine (tatvine). V stroki je v takih primerih največkrat govora o miljejsko pogojenih težavah in motnjah. Določenih vedenjskih vzorcev se je naučil od staršev in drugih odraslih, ko pride v drugo okolje, preprosto ne ve, kaj je prav in kaj ni, kaj v tem drugačnem okolju sme in česa ne sme.

Postopki za kompenzacijo zaostankov v socialnem razvoju so lahko:

- ◆ Socialno učenje s številnimi socialnimi kontakti, druženjem z vrstniki in odraslimi,
- ◆ socialno učenje na simboličnem nivoju, kot so razne socialne igre, sestanki,
- ◆ bogato vodeno in podprto naravno učenje v različnih zunanjih socialnih situacijah, tudi doživljajsko-pedagoških itd.

V kolikor otrok ali mladostnik še ni prišel v odkrit konflikt z družbenimi normami, je kompenzacija manjkajočih socialnih izkušenj, znanj in spoznanj (pomoč pri odpravljanju vedenjskih težav) lažja kot v primeru, ko ima za sabo že niz prekrškov in kaznivih dejanj in je vedenjske težave obremenil še z moralno-etičnimi in je tako postal še socialno stigmatiziran.

V primeru, ko otrok/mladostnik že prestopi meje družbeno veljavnih pravil/norm, ko je z okoljem že v konfliktnem odnosu, so postopki kompenzacije zahtevnejši/drugačni.

Ti postopki so lahko:

- ◆ Sistematični individualni pogovori o konfliktnosti mladostnikovega odnosa do družbenih norm, uvid v posledice in možnosti razreševanja problema, v težjih primerih tudi individualna psihoterapija.
- ◆ Pomoč v ustrezni (terapevtski) skupini.
- ◆ Instrumentalno učenje družbeno sprejemljivih odnosov, vedenja, vrednot in pdb.

7.2.3. POMOČ OTROKU ALI MLADOSTNIKU Z ZAOSTANKI IN POSEBNOSTMI V ČUSTVENEM RAZVOJU

Zaostanki in posebnosti v čustvenem razvoju so običajno posledica **čustveno neustreznega okolja** (čustveno nestabilna ali nezrela družina, pogosta odsotnost staršev, nezanimanje za otrokov razvoj oziroma čustveno zanemarjanje, nekritičnost staršev, sovražni ali pretirano ljubeči starši) ali **konfliktnih odnosov v družini**. V prvem primeru gre preprosto za nezadostno posvečanje otrokovim čustveno-

razvojnim potrebam, v drugem pa je otrok priča in soudeleženec pretežno napetega družinskega vzdušja, v katerem starši "rešujejo" predvsem svoje osebne probleme, otroku pa se ne posvečajo niti ustrezno niti dovolj. Skupno obema situacijama je, da starši ne zadovoljujejo temeljnih otrokovi čustvenih potreb (po sprejetosti, varnosti, ljubezni).

Posledice čustveno neustreznega okolja se pri otrocih ali mladostnikih odražajo v neadekvatnem čustvovanju in izražanju čustev, bodisi v preobčutljivosti ali apatičnosti, v pretiranih reakcijah ali odsotnosti reagiranja, nesposobnosti empatije itd.

Pomoč čustveno oškodovanemu otroku ali mladostniku je strokovno zelo zahtevna (vzgojna) naloga. Težavnost je v tem, da je otroštvo minilo (majhen otrok doživlja ljudi in svet drugače kot pubertetnik ali adolescent). Izpadlih zgodnjih čustvenih izkušenj ni mogoče nadoknaditi pet ali deset let kasneje. Zadovoljevanje čustvenih potreb je treba organizirati in nuditi primerno otrokovi stopnji čustvene oškodovanosti oziroma preostalim sposobnostim čustvenega doživljanja in kronološki starosti.

Pogoji za uspešno pomoč otroku ali mladostniku z zaostanki v čustvenem razvoju so:

- ◆ Ustrezna psihosocialna klima,
- ◆ sprejetje, spoštovanje otroka takega, kakršen je,
- ◆ psihična in fizična varnost,
- ◆ osebna naklonjenost in strpnost do otrokovih čustvenih in vedenjskih posebnosti oziroma težav.

Poleg ustrezne klime in osebnega odnosa do otroka ali mladostnika je treba zagotoviti še ustrezne vsebinske, metodične ter druge možnosti, da **otrok doživi čimveč pozitivnih osebnih potrditev**, priznanj, pohval, zlasti pa še (formalnih) šolskih in drugih uspehov itd.

Nekatere empirično preskušene oblike, vsebine in metode uspešne pomoči otrokom ali mladostnikom z zaostanki oziroma s posebnostmi v čustvenem razvoju so:

- ◆ Učenje prepoznavanja in verbaliziranja lastnih čustev in čustev drugih,
- ◆ primerjava lastnih čustev in reakcij s čustvi in reakcijami drugih,
- ◆ učenje ustreznega, za okolje sprejemljivega izražanja čustev (npr. jeze),

Kot se zaostanki in vrzeli v otrokovem ali mladostnikovem čustvenem razvoju lahko odražajo v njegovem celovitem osebnostnem razvoju, tako lahko tudi rezultati uspešne strokovne pomoči (supporta) vplivajo na otrokov ali mladostnikov celovit osebnostni razvoj (več samozavesti, večja motiviranost za učenje, večja potreba po druženju, večja samopotrditvev...).

7.3. OSEBNOSTNO IN SOCIALNO-INTEGRACIJSKI PROGRAMI

Pri starejših otrocih in mladostnikih s hujšimi čustvenimi in vedenjskimi težavami gre običajno za dva med sabo povezana problema - za negativno samopodobo in socialno odtujenost oziroma izločenost iz družbe zdravih vrstnikov (družbe). Medtem ko gre pri nastajanju razvojnih zaostankov, na primer v čustvenem ali socialnem razvoju predvsem za pomanjkanje razvojnih spodbud (deprivacijo), zaradi česar otrok ne more zadovoljiti svojih naravnih razvojnih potreb, gre pri nastajanju otrokove ali mladostnikove **negativne samopodobe za neustreznost spodbud** (pogojno ljubezen, pogojno sprejemanje; starši niso zadovoljni z otrokom, ga ne sprejmejo takega, kakršen je, imajo pretirana pričakovanja). Zato otrok ni deležen naravnega/sproščenege odnosa, naravnega čustvenega, spoznavnega in socialnega učenja, ampak se mora neprestano pretvarjati, igrati, da ustreže nestvarnim pričakovanjem in zahtevam staršev ali drugih odraslih. Zato

- ◆ ne more razviti sposobnosti in zmožnosti, da bi znal izraziti in nadzorovati svoja čustva, ne razvije pozitivnega čustvenega odnosa niti do drugih niti do sebe, ne zna in ne more biti zadovoljen sam s seboj, drugim in tudi vase ne zaupa, ne zna se vživljati v druge, ne nauči se sodelovanja in pomoči, ne zna sočustvovati;
- ◆ ne nauči se treznega presojanja realnosti, ne razvije za uspešno učenje potrebnih

interesov in sposobnosti, kot je zdrava radovednost, ampak razvija družbeno nesprejemljive ideje, nazore in prepričanja,

- ◆ ne spoštuje in ne upošteva mišljenja drugih, ni samokritičen, ne zna in ne more se prilagajati družbeno sprejemljivemu načinu življenja, ne zna realno ocenjevati niti drugih niti sebe,
- ◆ ne sprejema in ne spoštuje veljavnih moralnih načel in norm, ni sposoben moralnega presojanja itd.

V takih družinskih/življenjskih pogojih razvije otrok ali mladostnik številne občutke manjvrednosti, ki jih kompenzira z obrambnim vedenjem oziroma z nekakšno disocialno (družbeno konfliktno) strategijo preživetja. Ne spoštuje šolskih pravil, počne prekrške, izvršuje spočetka manjša, kasneje večja kazniva dejanja, povzroča škodo, rad posega v tuja življenjska področja (tatvine), razvije razne nadomestne zadovoljitve, kot je vdajanje brezdelju, pohajkovanje, ponočevanje, kajenje, preprodaja in uživanje prepovedanih drog, spočetka v obliki eksperimentiranja, postopoma postane od njih odvisen itd. Za izvršena disocialna dejanja nima občutkov krivde, ampak z njimi zadovoljuje svoje disocialne potrebe (potreba povzročiti škodo, prizadeti druge, se maščevati).

Opisana problematika se razvija postopoma - od lažje do najtežje oblike, odvisno od teže in dolžine trajanja pritiskov na otroka in od njegove starosti (kdaj so se pritiski začeli, koliko časa so trajali oziroma, kdaj je prišlo do intervencije, prekinitve - usmeritve v vzgojni program). Zaradi neugodnih izkušenj okolja z otrokom ali mladostnikom (in obratno), ga okolje (sosedje, soseščina, vrstniki, šola) začinja odklanjati (stigmatizira). Izločanje/izločenost iz zdrave družbe vrstnikov in odraslih kompenzira z iskanjem in druženjem s sebi podobnimi oziroma enakimi in disocialni razvoj se nadaljuje, dokler ne pride do odločne družbene intervencije, do 14. leta starosti kljub eventualno že strojenim kaznivim dejanjem brez obravnave in sklepa sodišča, po 14. letu pa brez sklepa sodišča le v primeru, da mladostnik ni storil hujših kaznivih dejanj, v obeh primerih torej z usmerjanjem v vzgojne programe. Če stori mladostnik hujša kazniva dejanja, mu sodišče, upoštevajoč tudi anamnestično-diagnostične ugotovitve o čustvenih in vedenjskih težavah ter družinske rezmere,

izreče sklep oddaje v vzgojno ustanovo, ki ga izvede pristojni strokovni oziroma upravni organ. Pri tem je treba kolikor mogoče objektivno oceniti, ali bo otrok/mladostnik sposoben (osebno odgovoren) obiskovati zunanjo osnovno oziroma poklicno šolo, v tem primeru lahko pride v upoštevanje oddaja v vzgojno ustanovo, ki koristi za osnovno ali poklicno izobraževanje eksterne šole (mladinski dom, vzgojni zavod, stanovanjska skupina), sicer pa v ustanovo z notranjim osnovnim ali poklicnim izobraževanjem.

Za osebno in socialno reintegracijo otrok in mladostnikov so v praksi vzgojnih ustanov uveljavljena naslednja izhodišča:

- ◆ Obravnavanje otrokovih ali mladostnikovih socialno nesprejemljivih osebnostnih lastnosti, kot so neprimerna stališča do tuje lastnine, odklanjanje učenja in dela, neprimeren odnos do fizičnih in drugih avtoritet, življenjskega reda, pravil, družbenih norm itd., je osnovna in permanentna naloga vzgojne ustanove ne glede na to, ali gre za lažje ali najtežje primere. S to problematiko je namreč več ali manj obremenjena celotna populacija otrok in mladostnikov v vzgojnih ustanovah, večina neposredno, manjši del pa posredno (so bili zraven, priče, včasih po krivem krivi). Razlika v obravnavi je v intenzivnosti in izboru postopkov/intervencij.
- ◆ Otrok/mladostnik je zaradi neugodnih izkušenj in pritiskov okolja nanj (ob konfliktih, prekrških) obremenjen s številnimi občutki osebne neadekvatnosti, manjvrednosti. V procesih obravnave jih je treba prepoznati in definirati (uvid).
- ◆ Uvid v osebno problematiko ni dovolj za spremembe (odpravljanje občutkov neadekvatnosti), ampak jih je treba - kot so nastajali - tudi razgraditi, to pomeni učenje na pozitivnih izkušnjah oziroma doživljanje osebne aдекватnosti, uspešnosti, pozitivnega potrjevanja, najprej na simbolnem nivoju, to je z individualnim in skupinskim učenjem raznih socialnih spretnosti (pripovedovanja, vzpostavljanja medosebnih odnosov, poslušanja, navajanja na dialog).

Za pomoč otroku ali mladostniku pri razvijanju osebnostne celovitosti (integrirane osebnosti) in za njegovo socialno reintegracijo lahko koristimo:

- ◆ ustvarjalne delavnice,
- ◆ interesne dejavnosti, ki podpirajo otrokova/mladostnikova močna področja,
- ◆ različne socialne igre,
- ◆ koristno je tudi identifikacijsko, modelno učenje (igranje raznih socialnih vlog in situacij, biblioterapija in pdb.).
- ◆ Procesi transformacije vedenja in odnosov potekajo in se potrdijo skozi otrokove/mladostnikove pozitivne/realne življenjske izkušnje (naravno, strokovno vodeno in podprto socialno učenje, osebno preskušanje v izjemno zahtevnih življenjskih situacijah s pomočjo doživljajsko-pedagoških projektov).
- ◆ Nove izkušnje, uspešne in ponesrečene, ki otroka/mladostnika usmerjajo v socialno uspešnejše življenje, je treba analizirati, verbalizirati, vrednotiti, nikakor pa ne moralizirati ali principiuelno kaznovati (ta način namreč pri otrocih/mladostnikih s čustvenimi in vedenjskimi težavami ni uspešen).
- ◆ Ker je v nastajanju otrokovih/mladostnikovih čustvenih in vedenjskih težav močno udeležena družina (naravna ali rejniška), je nujen tretma tudi z njo (terapije, usmerjene v boljšo organizacijo družinskega življenja, izboljšanje medsebojnih odnosov in pdb., ki jih izvajajo za to usposobljene službe).
- ◆ Brez šolske/poklicne uspešnosti bi bila obravnava otrokovih/mladostnikovih čustvenih in vedenjskih težav manj ali celo neuspešna. Zato je v času obravnave treba nuditi učinkovito učno pomoč, in možnost izbire poklica, ki se ga bo mladostnik veselil (tudi drugih oblik, bodisi formalnega ali funkcionalnega usposabljanja),

7.4. KURATIVNI PROGRAMI (ZDRAVSTVENI UKREPI)

Kurativni programi (zdravstveni ukrepi) so namenjeni izboljšavam in zdravljenju raznih razvojno neugodnih psihičnih in psihosomatskih stanj, ki so posledica izjemno težkih (dolgotrajnih) psihosocialnih obremenitev otroka, praviloma v zgodnjem, pa tudi v kasnejših razvojnih obdobjih, na primer v puberteti. Ti problemi sami po sebi sicer niso vzrok za usmeritev otroka in mladostnika v vzgojni program, lahko pa močno ovirajo delo z otrokom. V kolikor ovirajo uspešno obravnavo otroka tudi razni

specifični razvojni zaostanki oziroma primanjkljaji na posameznih področjih učenja (branja, pisanja, računanja in pdb.), poskrbi izvajalec vzgojnega programa tudi za tovrstne obravnave (programe).

Najbolj pogoste psihične težave, psihosomatska stanja in drugi problemi, ki zahtevajo poleg psihosocialne obravnave tudi specifično, specialistično, medicinsko, (kurativno) obravnavo, so:

- ◆ Nevrotične motnje (anksiozna, histerična, fobična, depresivna stanja),
- ◆ psihomotorične motnje (hiperkinetični sindrom)
- ◆ avtoagresivnost, (suicidalnost),
- ◆ enureza in enkopreza,
- ◆ motnje hranjenja (anoreksija, bulimija)
- ◆ astma, alergije,
- ◆ govorne motnje, tiki,
- ◆ epilepsije,
- ◆ odvisnosti od psihoaktivnih snovi (alkohol, droge).

Razen psihomotoričnih motenj in epilepsije, ki so lahko bodisi organskega ali funkcionalnega izvora, gre v gornjih primerih pretežno za motnje in težave, ki so posledica izjemnih psihičnih (psihosocialnih) obremenitev.

Socialno-pedagoška izhodišča in ukrepi za izboljšanje psihičnih in psihosomatskih težav oziroma motenj so:

- ◆ Ublažitev (izločitev) delovanja neugodnih psihosocialnih dejavnikov, pod vplivom katerih so nastajale omenjene motnje. To se deloma zgodi že z začasno izločitvijo otroka iz matičnega okolja, s sodelovanjem oziroma ustreznim svetovanjem staršem, v težjih družinskih konfliktih pa tudi z eventualno družinsko terapijo.
- ◆ Kot pri kompenzacijskih nalogah obravnavanja čustvenih primanjkljajev oziroma posebnosti čustvovanja je treba za uspešno obravnavo psihičnih in psihosomatskih težav ustvariti prijazno, blago, terapevtsko klimo (fizična in psihična varnost otrok).
- ◆ Pomembna je tudi osebna naklonjenost in zavzetost vzgojiteljev do otrok na

sploh, še zlasti v otrokovih/mladostnikovih kriznih situacijah.

Medicinsko podprti ukrepi in postopki:

- ◆ Ustrezna sistematična medicinska oziroma psihoterapevtska ali pedopsihiatrična oskrba in nadzor (vzporedno s socialno-pedagoškimi ukrepi in postopki).
- ◆ V primeru govornih motenj ustrezna logopedska obravnava (korekcijska in razvijanje izraznih/jezikovnih sposobnosti).
- ◆ V primerih problematike odvisnosti od psihoaktivnih snovi (alkohola, droge) ustanova otroka/mladostnika vključi v kratkotrajno hospitalno ali ambulantno obravnavo (razstrupljanje organizma), ali pa zagotovi ustrezno tovrstno pomoč v ustanovi (z zunanjim strokovnjakom).

Za otroke in mladostnike, odvisne od drog, je priporočljiva ločena psihosocialna obravnava vsaj v fazi odvajanja (posebna skupina).

8. ZNANJA, KI JIH MORAJO IMETI IZVAJALCI PROGRAMA

VZGOJNE PROGRAME IZVAJAJO (v zavodih za vzgojo in izobraževanje in v drugih vzgojnih ustanovah) socialni pedagogi in drugi pedagoški delavci, ki lahko delajo kot vzgojitelji v osnovni šoli, z dopolnilno socialno-pedagoško izobrazbo.